

УДК 911.3:314.151.3-054.73(477.54)

DOI: 10.26565/2076-1333-2018-25-08

Людмила Немець

д. геогр. н., професор, завідувач кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства
e-mail: ludmila.nemets@karazin.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9943-384X>

Наталія Гусєва

к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства
e-mail: gusewa3110@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3620-1213>

Марина Логвинова

аспірант кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства
e-mail: logvinova_mari94@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3190-710X>

Юрій Кандиба

к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства
e-mail: kand77@ukr.net, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1155-057X>

Людмила Ключко

к. геогр. н., доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства
e-mail: klluda9@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6937-3364>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

ВИМУШЕНІ ВНУТРІШНІ МІГРАЦІЇ В ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ: СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

В статті проведено структурно-динамічний та регіональний аналіз внутрішньо переміщених осіб (ВПО) Харківської області. Визначено, що за чисельністю ВПО, питомою вагою ВПО в їх загальнодержавному обсязі та кількістю ВПО в розрахунку на 1000 місцевих жителів Харківська область займає 4-е місце в Україні. Серед можливих факторів, які впливали і впливають на вибір переселенцями Харківської області як регіону для свого проживання, слід назвати наступні: територіальну близькість до тимчасово неконтрольованих районів Донецької та Луганської областей; подібну Донбасу промислову спеціалізацію, що розширює можливості працевлаштування вимушених мігрантів; високий рівень урбанізації; соціокультурні та політичні особливості місцевого населення; порівняно високий рівень підтримки ВПО регіональними органами влади й органами місцевого самоврядування, а також деякі інші.

Обґрунтовано, що офіційна чисельність ВПО в регіоні дещо перебільшена через т. зв. «пенсійний туризм» і буде реальною тільки після скасування прив'язки виплати пенсій до статусу ВПО. Зазначено, що з лютого 2016 р. намітилася тенденція скорочення чисельності ВПО в регіоні, що викликано депопуляцією населення; поверненням вимушених мігрантів до тимчасово неконтрольованих районів Донбасу і АР Крим; скасуванням довідок ВПО в результаті роботи управлінні соціального захисту населення щодо впорядкування обліку ВПО; міграцією за кордон; інтеграцією найбільш успішних переселенців у місцеві громади; небажанням підтверджувати статус ВПО через бюрократичні перепони і періодичні перевірки, а також деякими іншими причинами. Виявлено, що у віковій структурі ВПО регіону переважають пенсіонери, у статевій – жінки, а в освітній – особи з вищою освітою.

Ключові слова: вимушена міграція, внутрішньо переміщені особи, чисельність ВПО, динаміка чисельності ВПО, статевікова структура, Харківська область, Україна.

Lyudmyla Niemets, Nataliia Husieva, Maryna Lohvynova, Yuriy Kandyba, Liudmyla Kliuchko. FORCED INTERNAL MIGRATION IN THE KHARKIV REGION: STRUCTURAL-DYNAMIC AND REGIONAL FEATURES

The article deals with the structural-dynamic and regional analysis of the IDPs of the Kharkiv region. It was determined that in terms of the number of IDPs, the proportion of IDPs in the all-Ukrainian value and the number of IDPs per 1000 local residents, Kharkiv region ranks 4th in Ukraine. Among the possible factors that influenced and influence the choice of the migrants of the Kharkiv region as a region for their residence are the following: territorial proximity to temporarily uncontrolled districts of Donetsk and Luhansk regions; similar to Donbass industrial specialization, which expands the employment opportunities of forced migrants; high level of urbanization; sociocultural and political characteristics of the local population; relatively high level of support for IDPs by regional authorities and local governments, as well as some others.

It is reasonable that the official number of IDPs in the region is somewhat exaggerated due to the so-called. "Pension tourism" and will be real only after the cancellation of the peg payment of pensions to the status of IDPs. It was noted that since February 2016 there has been a tendency to reduce the number of IDPs in the region, which is caused by the depopulation of the population; the return of forced migrants to temporarily uncontrolled areas of Donbass and the Autonomous Republic of Crimea; the cancellation of IDP certificates as a result of the work of the departments of social protection of the population to streamline the registration of IDPs; migration abroad; the integration of the most successful immigrants into local communities; unwillingness to confirm the status of IDPs due to bureaucratic barriers and periodic inspections and some other reasons.

It was revealed that in the age structure of IDPs in the region, pensioners dominate, in the sex – women, and in the educational structure – people with higher education.

Keywords: forced migration, IDP, number of IDPs, dynamics of the number of IDPs, sex and age structure, Kharkiv region, Ukraine.

Людмила Немец, Наталия Гусева, Марина Логвинова, Юрий Кандыба, Людмила Ключко. ВЫНУЖДЕННЫЕ ВНУТРЕННИЕ МИГРАЦИИ В ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ: СТРУКТУРНО-ДИНАМИЧЕСКИЕ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ

В статье выполнен структурно-динамический и региональный анализ внутренне перемещенных лиц (ВПЛ) Харьковской области. Определено, что по численности ВПЛ, удельному весу ВПЛ в общеукраинском значении и количеству ВПЛ в расчете на 1000 местных жителей Харьковская область занимает 4-е место в Украине. Среди возможных факторов, которые влияли и влияют на выбор переселенцами Харьковской области как региона для своего проживания, следует назвать следующие: территориальную близость к временно неконтролируемым районам Донецкой и Луганской областей; подобную Донбассу промышленную специализацию, что расширяет возможности трудоустройства вынужденных мигрантов; высокий уровень урбанизации; социокультурные и политические особенности местного населения; сравнительно высокий уровень поддержки ВПЛ региональными органами власти и органами местного самоуправления, а также некоторые другие.

Обосновано, что официальная численность ВПЛ в регионе несколько преувеличена из-за т.н. «пенсионного туризма» и будет реальной только после отмены привязки выплаты пенсий к статусу ВПЛ. Отмечено, что с февраля 2016 г. наметилась тенденция сокращения численности ВПЛ в регионе, что вызвано депопуляцией населения; возвращением вынужденных мигрантов на временно неконтролируемые районы Донбасса и АР Крым; отменой справок ВПЛ в результате работы управлений социальной защиты населения по упорядочению учета ВПЛ; миграцией за границу; интеграцией наиболее успешных переселенцев в местные общины; нежеланием подтверждать статус ВПЛ из-за бюрократических преград и периодических проверок, а также некоторыми другими причинами. Выявлено, что в возрастной структуре ВПЛ региона преобладают пенсионеры, в половой – женщины, а в образовательный – лица с высшим образованием.

Ключевые слова: вынужденная миграция, внутренне перемещенные лица, численность ВПЛ, динамика численности ВПЛ, половозрастная структура, Харьковская область, Украина.

Вступ. Проблема міграції населення на сьогоднішній день стає однією з головних у світі. Фактори цього явища різноманітні, що обумовлює значні відмінності міграцій у різних регіонах і країнах планети. Починаючи з 2014 р. загрозливого характеру набувають міграційні процеси в Україні.

Військова агресія Росії проти України, анексія Автономної Республіки Крим, проведення антитерористичної операції на Донбасі (з 30 квітня 2018 р. – операції об'єднаних сил [8]) викликали безпрецедентне внутрішнє та зовнішнє переміщення великої кількості населення України. У вітчизняній науковій літературі, засобах масової інформації цих людей називають «внутрішніми мігрантами», «вимушеними переселенцями», в офіційних документах – «внутрішньо переміщеними особами» (ВПО), що найточніше відповідає англomовному терміну «internally displaced persons» [18]. Згідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [9].

За даними Міністерства соціальної політики, чисельність ВПО в Україні на середину 2018 р. складала 1 млн. 510 тис. осіб [4] (3,6 % від загальної чисельності населення України [22]). В 2017 р. Україна ввійшла в топ-10 країн світу за чисельністю ВПО разом з Колумбією, Сирією, Республікою Конго, Іраком, Сомалі, Йеменом, Суданом, Південним Суданом та Афганістаном [28].

Розміщення ВПО по території України має значні регіональні відмінності, що призводить до надмірного соціального й адміністративного навантаження на громади, локальні ринки праці, соціальну інфраструктуру приймаючих регіонів, ускладнює реалізацію політики зайнятості [18]. Все це ускладнює пе-

ребіг соціально-економічних процесів, призводить до виникнення непорозуміння у приймаючих громадах. У зв'язку з цим все більш актуальними стають дослідження регіональних аспектів внутрішніх переміщень у країні.

Об'єктом дослідження є вимушені внутрішні міграції, а **предметом** – їх структурно-динамічні та регіональні особливості у Харківській області. **Мета дослідження** – провести структурно-динамічний та регіональний аналіз вимушених внутрішніх міграцій Харківської області.

Аналіз попередніх досліджень. Міжнародна світова спільнота, яка раніше за Україну зіштовхнулася з проблемою вимушених внутрішніх міграцій, затвердила правову базу щодо переселенців. Головним документом, який визначає права ВПО, є «Керівні принципи з питань про переміщених осіб всередині країни», затверджені ООН у 1998 р. [11]. Згідно цього документу, під внутрішньо переміщеними особами розуміють окремих осіб або груп осіб, які були змушені покинути свої будинки або місця постійного проживання в результаті або з метою уникнути наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або викликаних діяльністю людини лих або техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно визнаних державних кордонів [11].

ВПО є об'єктом дослідження науковців різних наукових напрямів – соціологів, політологів, правознавців, економістів, суспільних географів тощо. Доповненням до теоретичного апарату дослідження ВПО стала робота Е. Моонеу, у якій автор дає відповіді на питання: кого слід вважати вимушеними мігрантами, чи є ця категорія населення «проблемною», протягом якого часу ця категорія населення має статус ВПО та інші. Відповідаючи на дані питання, автор звертає увагу на принципи рівності та концепцію вразливості [34]. Разом із С. French, Е. Моонеу торкається питання освіти ВПО, окреслює кроки, які необхідно зробити для забезпечення доступу переселенців до освіти, надає власні рекомендації. Проте наведені рекомендації можуть бути застосовані за умови всебічної підтримки освітньої галузі в країнах

з великими масштабами вимушених внутрішніх міграцій [35]. ВПО присвячена дисертаційна робота S. Naunes. Автор визначає причини і наслідки внутрішнього переміщення населення, його вплив на рівень людського розвитку на прикладі населення східної частини М'янми. Розглядається реальне впровадження «Керівних принципів з питань про переміщення осіб всередині країни» та їх невідповідність місцевій політиці щодо ВПО [30].

Досвід дослідження ВПО у Південній Азії представлений у дослідженнях M. Lesamwasam. Автор називає основні причини конфліктів, що виникають внаслідок внутрішнього переміщення населення. Зазначає, що в більшості країн регіону відсутня політика щодо захисту ВПО, а в якості основного нормативного документу, що визначає їх права і свободи, виступає Кампальська конвенція [33].

Міграційним хвилям біженців та ВПО присвячена праця P. Banerjee, SBR. Chaudury, SK. Das, B. Adhikari, в якій автори дають ґрунтовний аналіз вимушеного переміщення населення всередині Індії, Бангладешу, Непалу, Пакистану, Шрі-Ланки, М'янми та Афганістану [24]. Тенденції внутрішнього переміщення населення, його внутрішньорегіональні особливості та наслідки для соціально-економічної ситуації в країні на прикладі Республіки Судан були розглянуті у працях M. Jörnruud [32]. A. Cotroneo розглядав проблеми адаптації ВПО у великих містах Гондурасу, Колумбії, ЦАР, Сальвадору та Іраку, особливості їх взаємодії з місцевими громадами, можливості працевлаштування [27]. Адаптацію переселенців у місті Богота (Колумбія) вивчали E. Ramirez, ADP. Gomez Ramirez, C. Gesteira Santos, R. Chaskel, Z. Espinel та J.M. Shultz [38].

Згідно численних досліджень (J.M. Shultz, D.R. Garfin, Z. Espinel, R. Araya, M.A. Oquendo, M.L. Wainberg, R. Chaskel, S.L. Gaviria, A.E. Ordoñez, M. Espinola, F.E. Wilson, N. Garcia, A.M. Gomez Ceballos, Y. Garcia-Barcelona, H. Verdelli, Y. Neria), вимушена міграція в Колумбії ускладнюється наявними соціально-економічними проблемами в країні. В траєкторії переміщення ВПО автори виділяють не декілька етапів: (1) загроза і вразливість до висилки, (2) висилка, (3) міграція, (4) первісна адаптація до переселення, (5) зтяжливе переселення (кінцева точка для мігрантів) і рідко (6) повернення до громади походження.

Дослідженням ВПО у Грузії внаслідок насильницьких етнополітичних конфліктів на територіях Абхазії і Південної Осетії, а саме особливостей розміщення переселенців, їх житлових проблем, впливу на міську ідентичність займався D. Gogishvili [29].

Роль ВПО у поширенні конфліктів у межах державних кордонів, їх динаміку, етнічні дифузії вивчають H. Bohnet, F. Cottier, S. Hug. Автори говорять про зовнішню і внутрішню мілітаризацію, посилюючись на той факт, що ВПО можуть прямо або побічно брати участь у процесах поширення конфлікту, бути одночасно жертвою й агентом. Дослідники зазначають, що приплив ВПО становить загрозу етнічній рівновазі в регіоні та може спровокувати конфлікти [25].

Розв'язанням проблем ВПО, пов'язаних із пра-

цевлаштуванням, їх інтеграцією в соціум, регіональною політикою щодо переселенців займалась норвезький географ K. Bruun. Зокрема, автором на прикладі Шри-Ланки показано як статус ВПО відокремлює дану категорію населення від інших громадян та обмежує їх права [26].

У Великій Британії проблемами внутрішніх вимушених мігрантів займалась K. Phuong, яка вивчала сутнісні відмінності ВПО та біженців, основні проблеми ВПО та напрями їх вирішення, особливості міжнародного захисту переселенців, діяльність Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, формування узгодженої політики щодо ВПО, стратегії їх захисту ВПО [37]. Виклики та труднощі ВПО в Уганді вивчала R. Nogu. На основі соціологічних методів автор визначила найактуальніші проблеми переселенців та стратегії їх виживання [31].

З 2014 р. об'єктом численних досліджень стають ВПО України. Так, на засіданні Президії НАН України (жовтень 2014 р.) E. Лібанова представила наукову доповідь, у якій було здійснено оцінку масштабів переселення та настроїв переселенців; охарактеризовано основні загрози, спричинені масовим переселенням; розроблено пропозиції щодо вирішення основного кола проблем ВПО [12].

V. Смалъ на прикладі Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей вивчала потреби ВПО, визначала пріоритетні напрями мінімізації негативних проявів їх інтеграції до приймаючих громад, шляхи реалізації позитивного потенціалу вимушеної внутрішньої міграції населення в Україні з урахуванням особливостей окремих регіонів та уроків міжнародного досвіду [18].

В науковій доповіді «Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції» під редакцією O. Балакіревої розглянуто функції й можливості державних органів влади, органів місцевого самоврядування, приватного та громадського секторів, сільських громад у процесах інтеграції й адаптації ВПО в Україні; встановлено чинники й детермінанти успішності цих процесів; запропоновано комплекс практичних рекомендацій щодо доцільних напрямів державної політики з адаптації та інтеграції переселенців у державі [2].

Періодичні моніторингові дослідження ситуації з ВПО в Україні проводять ПРООН, Рада з прав людини ООН, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції в Україні, Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні, Українська гельсінська спілка з прав людини, Міжнародна громадська організація «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», Міжнародний фонд «Відродження», Міністерство соціальної політики України, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, Благодійний фонд «Право на захист», Національний інститут стратегічних досліджень, Громадська організація «Інститут розвитку та соціальних ініціатив», Гуманітарний штаб «Допоможемо» та інші.

Джерельна база дослідження підкріплена спеці-

альними нормативно-правовими актами, що регулюють відносини, пов'язані з ВПО. На сьогоднішній день основним таким актом є Закон України «Про забезпечення прав і свобод ВПО» від 20. 10. 2014 р. № 1706-VII [9].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним з регіонів України з найбільшою чисельністю ВПО є Харківська область, на території якої на сере-

дину 2018 р. нараховується 126536 переселенців (8,4 % від їх загальної кількості в державі) (рис. 1). На 1000 місцевих жителів регіону припадає 47,1 переміщених осіб (рис. 2). За цими показниками Харківська область займає 4-е місце в країні після підконтрольних частин Донбасу та м. Києва. Серед ВПО регіону переважають вихідці з Луганської області (рис. 3).

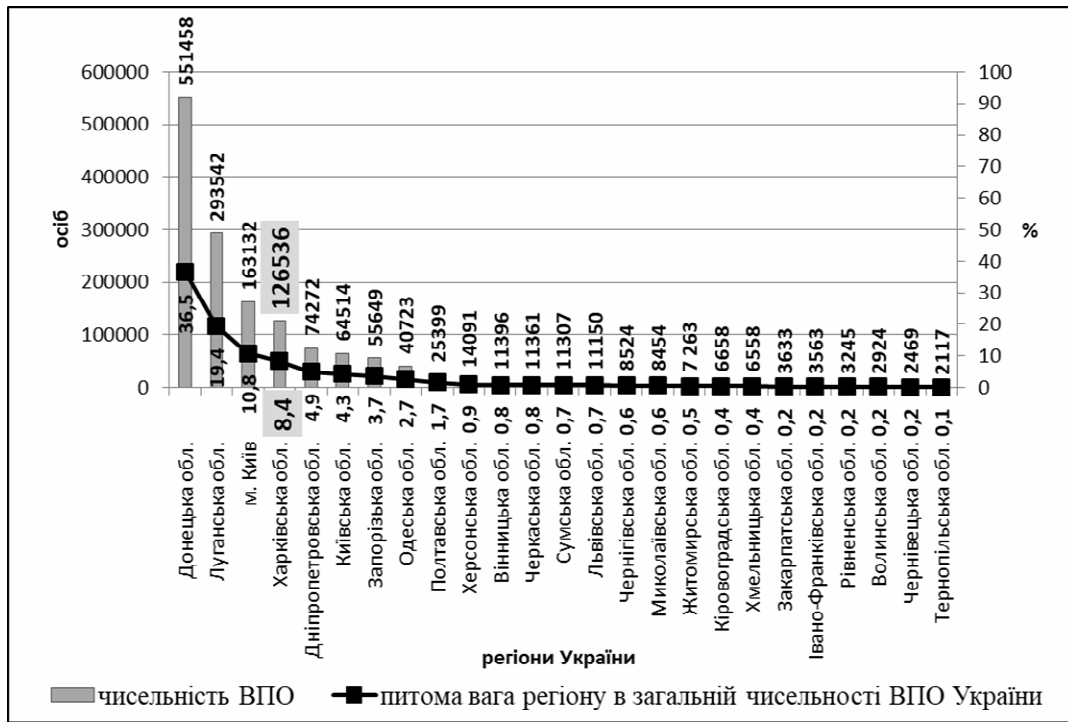

Рис. 1. Місце Харківської області серед регіонів України за чисельністю та питомою вагою ВПО станом на середину 2018 р.

(підраховано й побудовано авторами за даними Міністерства соціальної політики України)

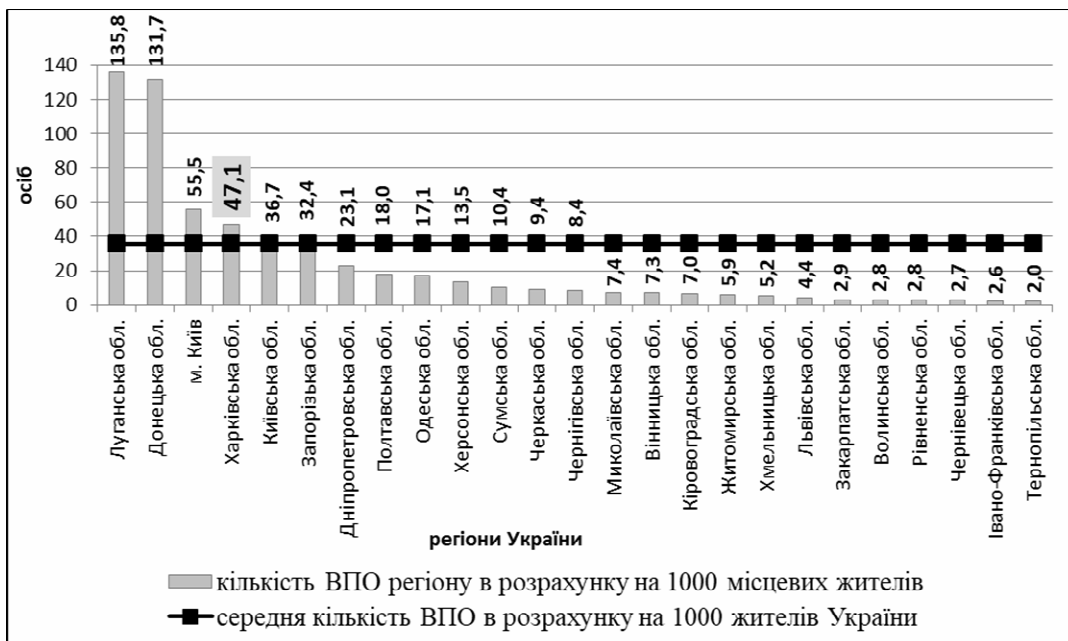

Рис. 2. Місце Харківської області серед регіонів України за кількістю ВПО в розрахунку на 1000 місцевих жителів станом на середину 2018 р.

(підраховано й побудовано авторами за даними Міністерства соціальної політики України)

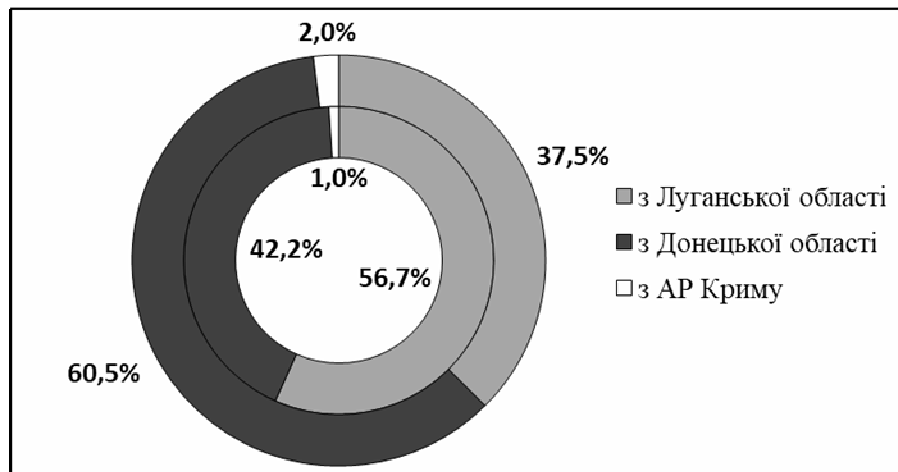

Рис. 3. Структура ВПО України (зовнішня діаграма) та Харківської області (внутрішня діаграма) за регіоном походження станом на березень 2017 р.
(підраховано й побудовано авторами за даними Міністерства соціальної політики України)

Серед факторів, що обумовили привабливість Харківської області для переселенців, можна назвати наступні [36]:

1) *територіальна близькість* до окремих районів Донецької і Луганської областей (ОРДЛО), як законодавчо називають ту частину Донбасу, що зараз не контролюється українською владою [13];

2) *промислова спеціалізація регіону* (на паливно-енергетичному комплексі, машинобудуванні, виробництві будівельних матеріалів, виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів та деяких інших галузях), подібна до спеціалізації ОРДЛО, що розширює *можливості працевлаштування* вимушених мігрантів з Донбасу;

3) *високий рівень урбанізації* (80,9 % на 1. 01. 2018 р. [23]) та наявність міст-півторамільйонника (м. Харків, 1450082 осіб на 1. 01. 2018 р. [23]), що притягує ВПО, серед яких переважають міські жителі. Так, 66 % переселенців Харківської області на кінець 2017 р. були зареєстровані в Харкові, ще 7,6 % – в інших містах обласного підпорядкування регіону (рис. 4);

4) *соціокультурні та політичні особливості жителів Харківської області*, що близькі до населення Донбасу, зокрема порівняно висока питома вага в етнічній структурі – російського населення (25,6 % за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. [14]), в лінгвістичній структурі – російськомовного населення (44,3 % за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. [17]), в релігійній структурі – послідовників православної церкви московського патріархату (34,0 % релігійних організацій регіону на 1. 01. 2018 р. [16]), в електоральних і геополітичних уподобаннях (до 2014 р.) – проросійських орієнтацій тощо;

5) порівняно високий *рівень підтримки ВПО регіональними органами влади й органами місцевого самоврядування* (в т.ч. організація компактних місць проживання для переселенців – модульних містечок, тимчасових поселень тощо; фінансування програм «Доступне житло» та «Власний дім» для забезпечен-

ня ВПО власним житлом у міській та сільській місцевості; реалізація понад 20-ти цільових програм, в які внесені питання підтримки ВПО [1], тощо).

В той же час слід зазначити, що така статистика з ВПО в регіоні дещо перебільшена. Як заявляє заступник міністра з питань тимчасово окупованих територій та ВПО України Георгій Тука, чисельність переселенців буде реальною тільки після скасування прив'язки виплати пенсій до статусу ВПО [19]. На сьогоднішній день досить значна частка пенсіонерів зі статусом ВПО, які зареєстровані в Харківській області, оформили цей статус тільки для отримання пенсій, а самі продовжують проживати в ОРДЛО (тобто де-факто вони не є переселенцями). Така ситуація характерна не тільки для Харківщини, а й для інших регіонів, близько розташованих до ОРДЛО. Річ у тому, що згідно з українським законодавством, пенсіонери-переселенці можуть бути відсутніми на підконтрольній території України не більше 60 днів [9] і періодично зобов'язані проходити фізичну ідентифікацію за місцем реєстрації. Процедура проходження фізичної ідентифікації включає три етапи:

- особисте звернення пенсіонера до будь-якої установи «ПАТ «Державний ощадний банк України»;

- пред'явлення працівнику банку одночасно а) платіжної картки або електронного пенсійного посвідчення і б) паспорта або іншого документа, що посвідчує особистість;

- проведення пенсіонером операції отримання готівки або перегляду залишку грошей на рахунок через касовий платіжний пристрій ПОС-термінал (тобто виконання операції, яка передбачає введення особою ПІН-коду) або зміна ПІН-коду з використанням платіжної картки або електронного пенсійного посвідчення.

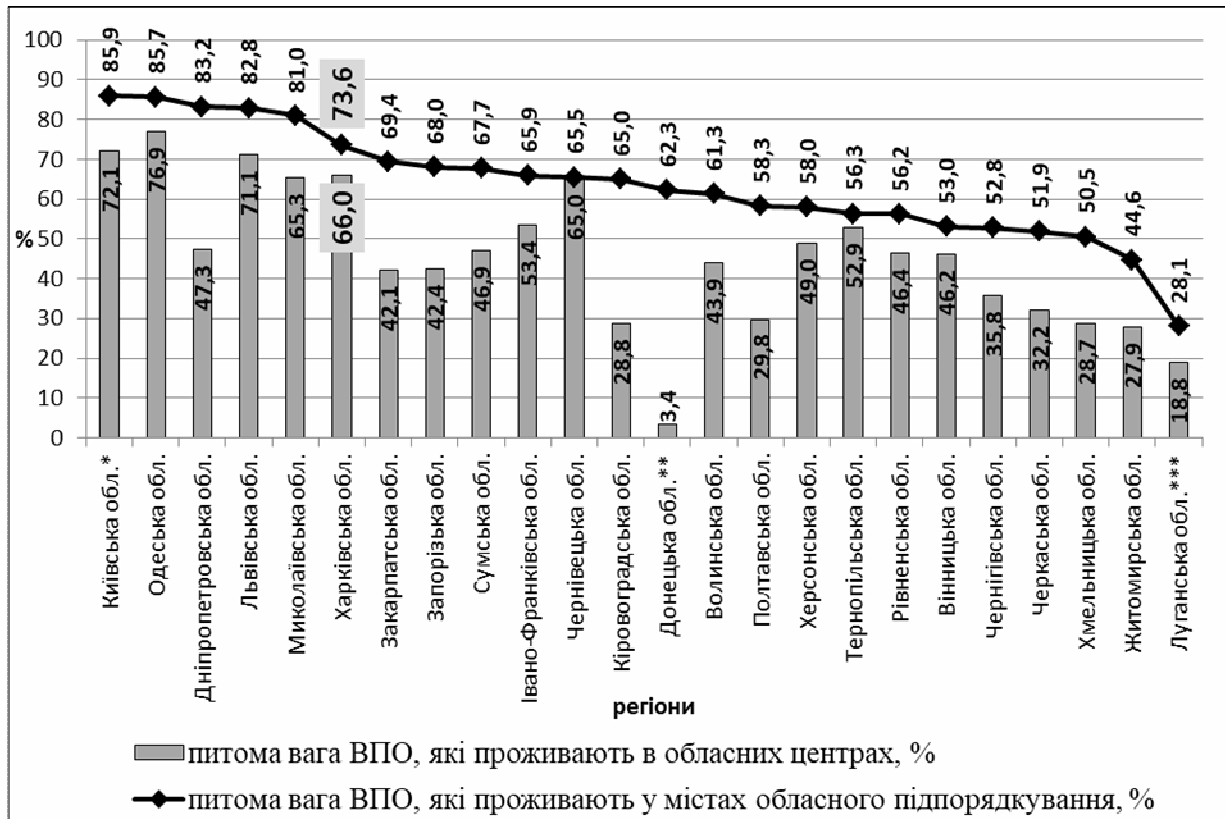
Процедуру фізичної ідентифікації пенсіонери-переселенці зобов'язані проходити спочатку 1 раз на 3 місяці, потім – 1 раз на 6 місяців, далі – 1 раз на 9 місяців і, нарешті, – 1 раз на рік [21].

Періодичні (раз у 60 днів) поїздки пенсіонерів з

ОРДЛО на контрольовану українською владою територію все частіше і частіше в ЗМІ називаються «пенсійним туризмом по-українськи». Наслідком «пенсійного туризму» стає порушення прав пенсіонерів, які проживають в ОРДЛО.

Такі вимоги до пенсіонерів-переселенців й обу-

мовили той факт, що більшість їх зареєстрована в близько розташованих до ОРДЛО регіонах України (в т.ч. у Харківській області), що, в свою чергу, призвело до перебільшення офіційної статистики ВПО над їх реальною чисельністю.

* Київську область взято з урахуванням м. Києва, який розглядався як обласний центр області

** обласним центром Донецької області взято м. Краматорськ, в якому з 2014 р. базується Донецька обласна державна адміністрація

*** обласним центром Луганської області взято м. Северодонецьк, в якому з 2014 р. базується Луганська обласна державна (військово-цивільна) адміністрація

Рис. 4. Місце Харківської області серед регіонів України за питомою вагою ВПО, які проживають у містах обласного підпорядкування, станом на кінець 2017 р. (підраховано й побудовано авторами за даними Міністерства соціальної політики України)

Про завищену чисельність ВПО повідомляє і Служба безпеки України. За її даними, близько 60 % ВПО проживає в ОРДЛО [18]. На 35-40 % нижчі дані про ВПО, порівняно з Міністерством соціальної політики України, надавав свого часу і Міжвідомчий координаційний штаб з питань соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з районів проведення АТО та тимчасово окупованої території (існував протягом 2014-2016 рр.). Такі відмінності були пов'язані з тим, що Міжвідомчий координаційний штаб фіксував тільки осіб, які звернулися за допомогою в переселенні та розміщенні. А Міністерство соціальної політики враховує всіх осіб, які звернулися з питань виплати їм пенсії або соціальної допомоги за новим місцем проживання [18].

Окрім групи людей, які є ВПО де-юре, але не де-факто, слід зазначити протилежну групу – осіб, які переселилися в Харківську область, але не офор-

мили статус ВПО. Серед них ті, хто не побажав витрачати час на оформлення документів і наступні перевірки, а також чоловіки призовного віку, які побоюються можливої мобілізації до лав української армії. На підтвердження останнього факту свідчить статева структура переселенців регіону, в якій досить сильно переважають жінки [4] (рис. 5). Високу питому вагу жінок у статевій структурі ВПО також можна пояснити тим фактом, що частина чоловіків залишилася в ОРДЛО задля догляду за житлом або хворими родичами [18].

Чисельність ВПО в Харківській області постійно змінюється (рис. 6). Так, до 2016 р. їх кількість стабільно збільшувалась, досягнувши найбільшої позначки в лютому 2016 р. – понад 216 тис. осіб. З цього часу спостерігається неухильне зменшення чисельності переселенців.

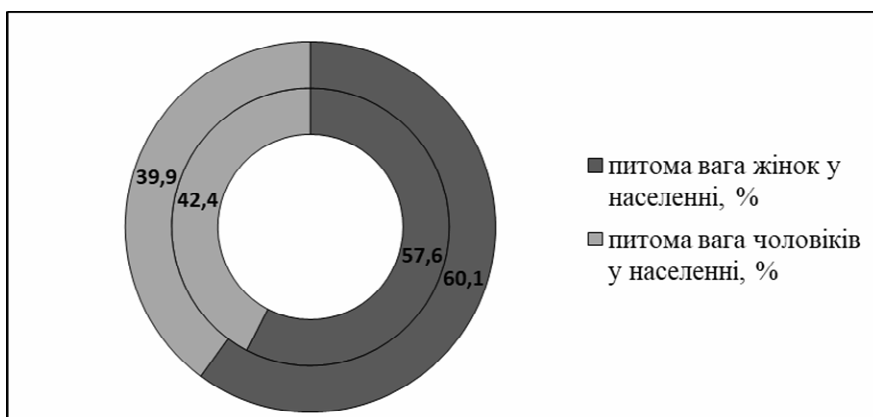

Рис. 5. Статеві структура ВПО України (зовнішня діаграма) та Харківської області (внутрішня діаграма) станом на березень 2017 р.
(підраховано й побудовано авторами за даними Міністерства соціальної політики України)

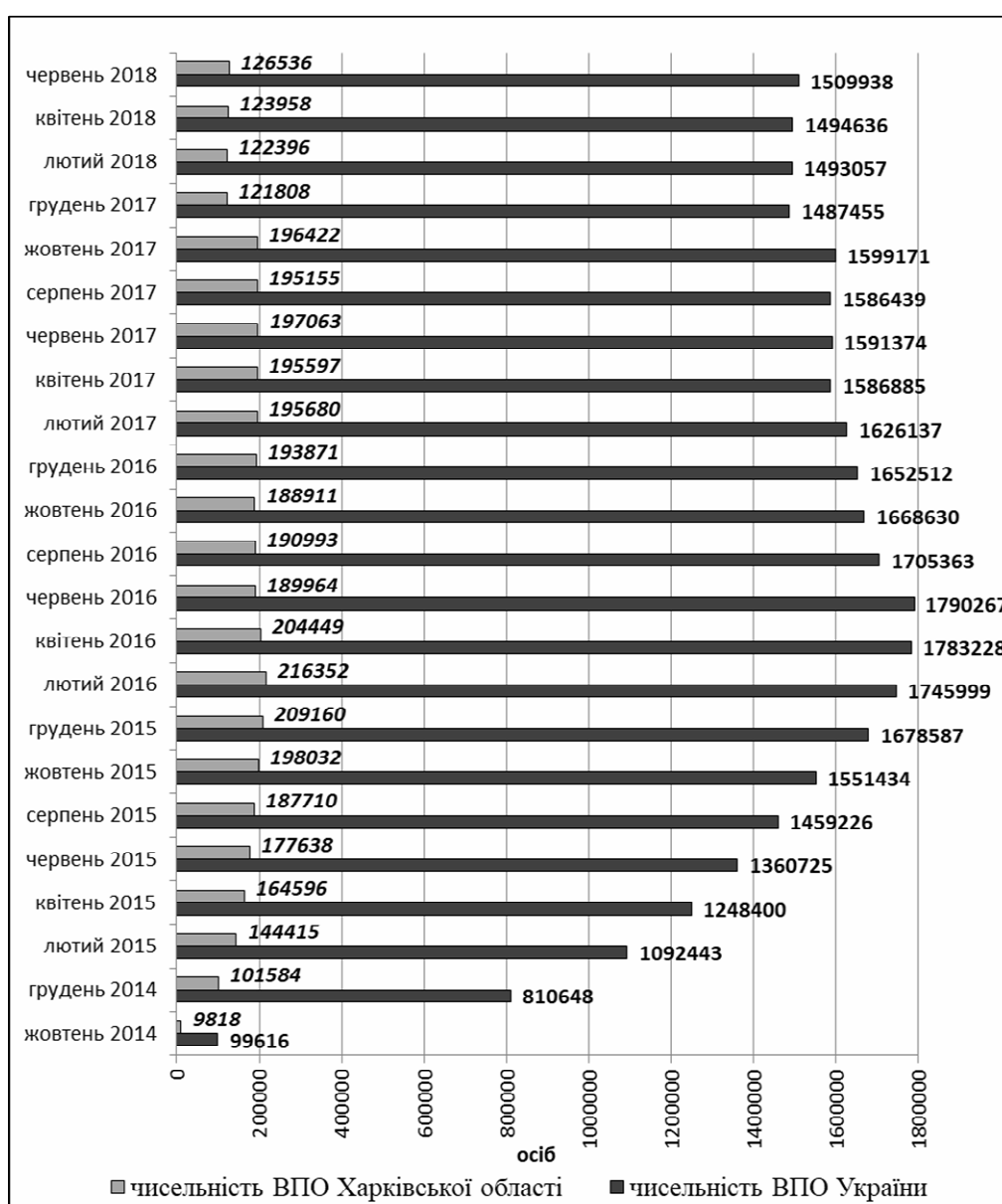

Рис. 6. Динаміка чисельності ВПО України та Харківської області в 2014-2018 рр.
(побудовано авторами за даними Міністерства соціальної політики України)

Така динаміка відповідає загальноукраїнським тенденціям скорочення чисельності ВПО, проте у Харківській області воно почалось раніше (з лютого 2016 р., тоді як в Україні – з червня 2016 р.) і відбувалося інтенсивніше (в Харківській області з лютого 2016 р. по червень 2018 р. чисельність ВПО зменшилась на 89,8 тис. осіб, тобто на 41,5 %, а в Україні з червня 2016 р. по червень 2018 р. – на 280,3 тис. осіб, тобто на 15,7 %). Найбільш різке падіння кількості

переселенців на Харківщині спостерігалось наприкінці 2017 р.

Якщо проаналізувати динаміку чисельності ВПО в усіх регіонах України за однаковий період – з червня 2016 р. по червень 2018 р. – то побачимо, що Харківська область належить до регіонів з найбільшим скороченням кількості вимушених мігрантів (рис. 7).

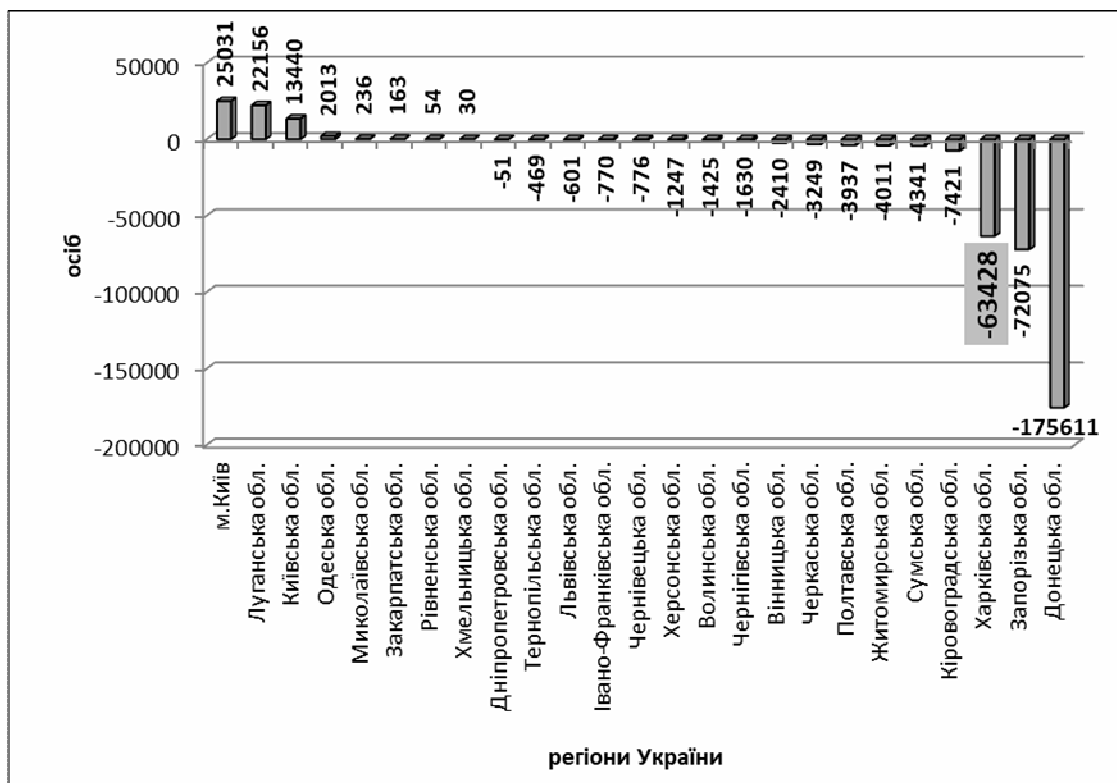

Рис. 7. Місце Харківської області серед регіонів України за абсолютним приростом (скороченням) чисельності ВПО протягом червня 2016 р. – червня 2018 р.
(підраховано і побудовано авторами за даними Міністерства соціальної політики України)

Серед причин такої інтенсивної негативної динаміки чисельності ВПО в Харківській області можна назвати наступні [6]:

1) повернення вимушених мігрантів на місце свого постійного проживання (ОРДЛО, АР Крим), внаслідок чого вони втрачають статус ВПО [3]. Під час телефонного опитування, проведеного Національною системою моніторингу ситуації з ВПО в червні 2018 р., 19 % ВПО були ідентифіковані як такі, що повернулися і проживають в ОРДЛО. Крім того, намір повернутися на місце попереднього проживання після завершення конфлікту мають 20 % опитаних переселенців Харківської області (рис. 8). У той же час 44 % переселенців не повертатимуться навіть після закінчення конфлікту. Таким чином, частка ВПО, які не повертатимуться, перевищує частку ВПО, що висловили намір повернутися після завершення конфлікту. Частка переселенців, які обрали відповідь «важко відповісти», становила 20 %, що свідчить про невпевненість у своєму майбутньому. Ще 14 % заявили, що можливо повернуться у майбу-

тньому і лише 2 % готові повернутися найближчим часом [10]. Порівняння результатів опитування ВПО Харківської області та України щодо намірів повернення демонструє, що серед вимушених мігрантів регіону питома вага тих, хто не планує повертатися, вища (рис. 8);

2) робота, яка проводиться управліннями соціального захисту населення щодо упорядкування обліку ВПО, прийняття органами на місцях рішень щодо скасування довідок за наявності підстав, визначених статтею 12 Закону «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Такими підставами визначено:

- подання ВПО заяви про відмову від довідки;
- скоєння злочину, пов'язаного з тероризмом або щодо конституційного ладу і державної влади, територіальної цілісності і недоторканності, геноциду, людяності, військового злочину;
- повернення до покинутого місця постійного проживання;
- виїзд на постійне місце проживання за кордон;

- подання завідомо недостовірних відомостей [3];
- В результаті цієї роботи пішли в минуле випадки, коли за однією й тією ж часто неіснуючою адресою були зареєстровані сотні і навіть тисячі переселенців (один з найгучніших прикладів – реєстрація в м. Ізюмі Харківської області в одній квартирі будинку, якого не існує, 3293 переселенців, котрі отримували пенсії та соціальні виплати) [5];
- 3) *еміграція ВПО за кордон (трудова, в пошуках притулку)*. За даними «Звіту Національної системи моніторингу ситуації з ВПО (червень 2018 року)», станом на 2018 р. 6 % переселенців повідомили, що вже знайшли роботу за кордоном і збираються їхати або мають намір знайти роботу за кордоном у найближчому майбутньому [10];
- 4) *інтеграція та соціальна адаптація* найбільш успішних переселенців в місцеві громади, в результаті чого вони перестають підтверджувати статус ВПО. За даними «Звіту Національної системи моні-

торингу ситуації з ВПО (червень 2018 року)», станом на 2018 р. 41 % ВПО Харківської області повідомили, що вони інтегровані в локальну громаду, 42 % – що інтегрувалися частково, а 16 % – що вони не інтегровані [10] (рис. 9). Самооцінка інтегрованості переселенців регіону в місцеві громади дещо вищий, ніж у в цілому по Україні (рис. 9);

5) *небажання підтверджувати статус ВПО* через бюрократичні перепони тощо.

Слід також мати на увазі загальну *депопуляцію населення України*.

Регіональний аналіз розміщення ВПО по території Харківської області в 2017 р. показує дуже нерівномірний їх розподіл (рис. 10). Як уже зазначалося вище, найбільше переселенців зареєстровано в Харкові (66 %) та інших містах обласного підпорядкування (7,6 %), що пов'язано в першу чергу з більшими можливостями працевлаштування в містах.

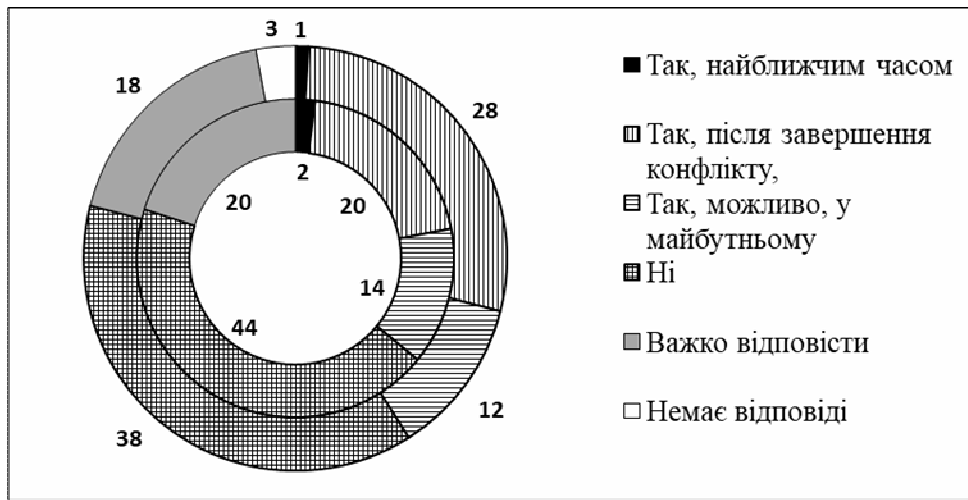

Рис. 8. Загальні наміри ВПО України (зовнішня діаграма) та Харківської області (внутрішня діаграма) щодо повернення в місце проживання до переміщення станом на червень 2018 р., % від опитаних (побудовано авторами за [10])

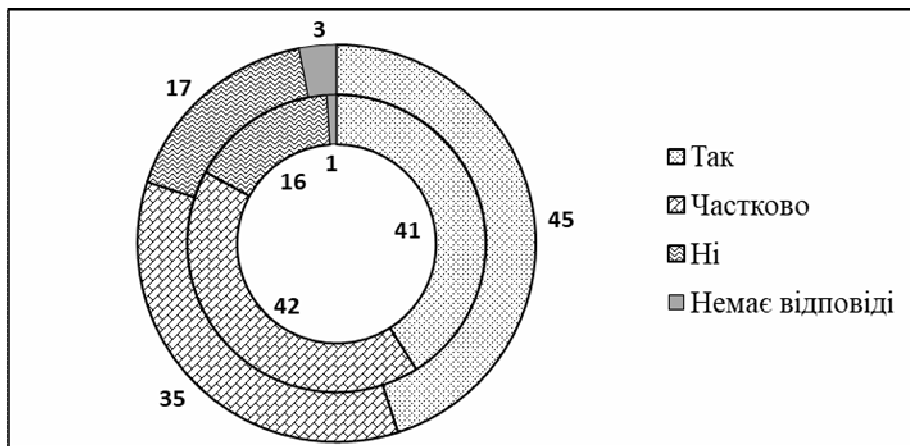

Рис. 9. Самооцінка ВПО України (зовнішня діаграма) і Харківської області (внутрішня діаграма) своєї інтегрованості в місцеві громади станом на червень 2018 р., % від опитаних (побудовано авторами за [10])

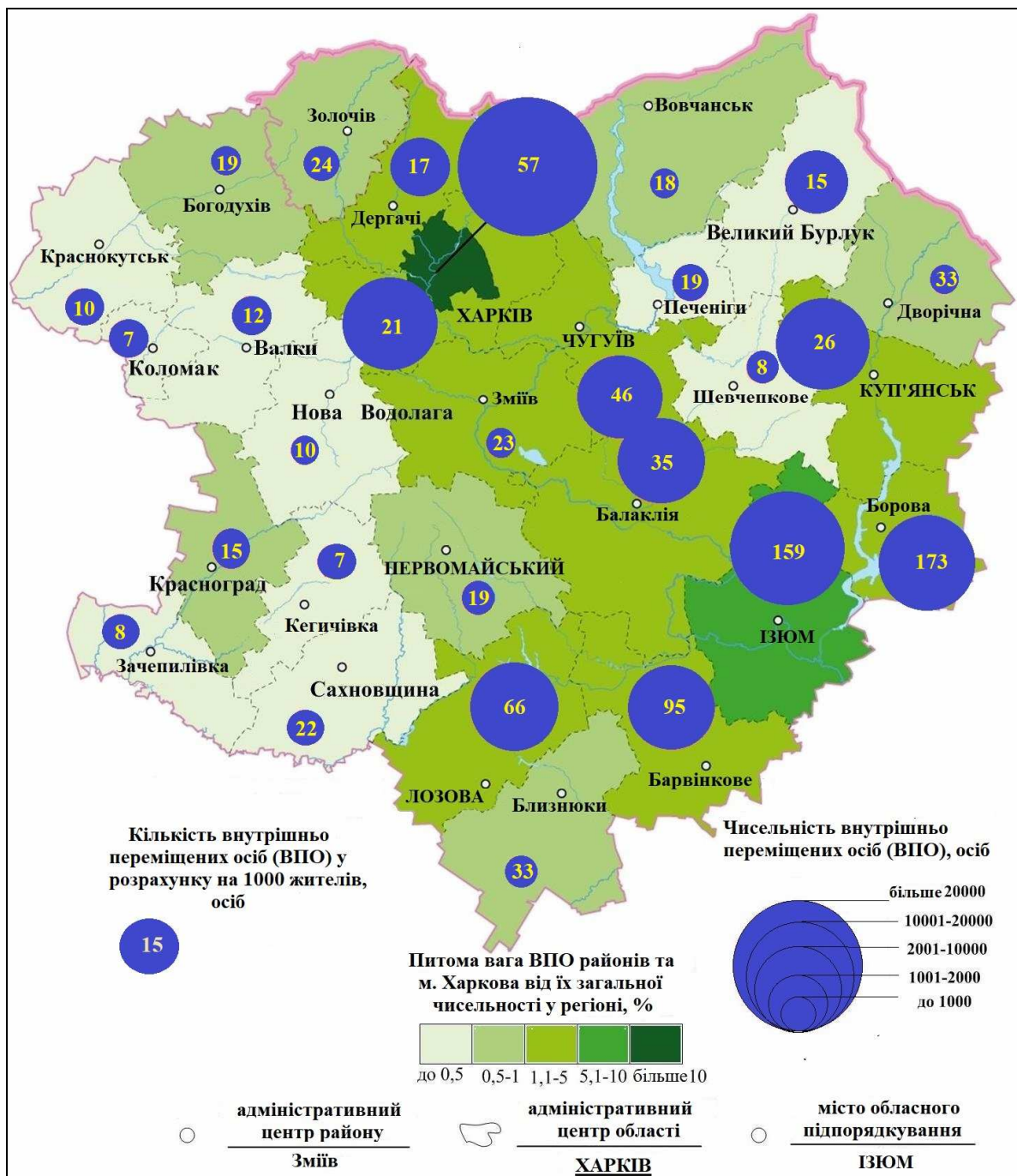

Рис. 10. Просторові особливості ВПО Харківської області станом на кінець 2017 р.
(підраховано і побудовано авторами за даними Державної служби статистики та Міністерства соціальної політики України)

Основною віковою групою ВПО Харківської області є люди похилого віку – пенсіонери (44,1 % від загальної чисельності ВПО на вересень 2018 р.) (рис. 11). З огляду на те, що в 2014 р. питома вага пенсіонерів у Луганській, Донецькій областях та АР Крим становила 32,7 %, 32,1 % і 28,4 % відповідно [20], то можна зробити висновок, що така висока частка пенсіонерів серед ВПО регіону дійсно обумовлена прив'язкою виплати пенсій до статусу ВПО і т.зв. «пенсійним туризмом». І що значна частка переселенців-пенсіонерів проживають в ОРДЛО, а на контрольовану Україною територію періодично приїжджають для отримання пенсії. Крім того, на діа-

грамах видно, що для групи пенсіонерів характерні постійні суттєві зміни чисельності. Темпи приросту (скорочення) чисельності пенсіонерів-переселенців у регіоні коливалися від 87,4 % у 2015р. до -47,2 % у 2017 р. (рис. 11). Це пов'язано з високою чутливістю чисельності пенсіонерів-переселенців до процедур їх перевірки. Так, пенсіонери на сьогоднішній день періодично проходять 5 видів перевірки – перевірка місця проживання, фізична ідентифікація в «ПАТ «Державний ощадний банк України», верифікація Міністерства фінансів України, перевірка на перебування на території ОРДЛО більше 60 днів, перевірка Служби безпеки України [15].

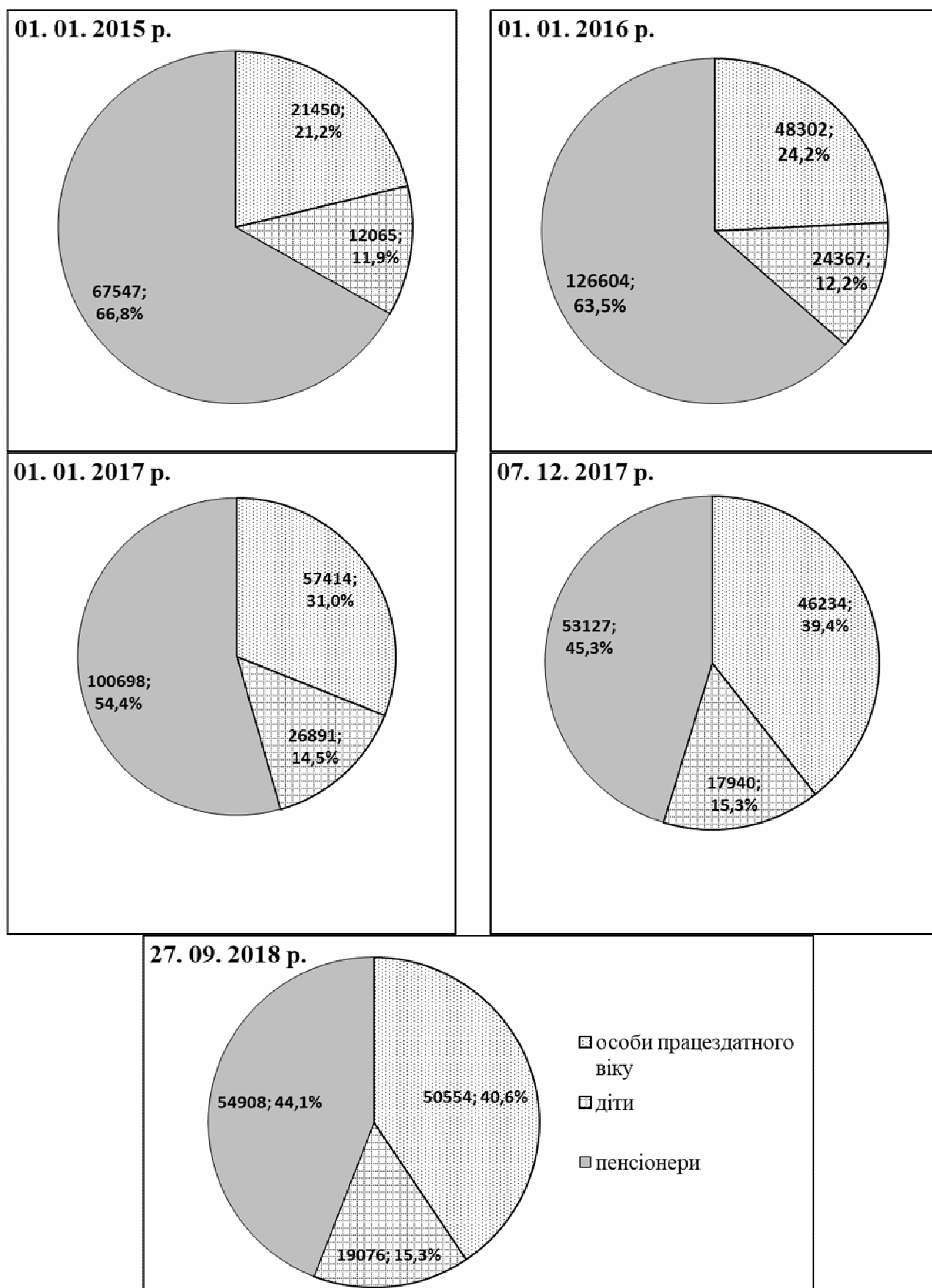

Рис. 11. Динаміка вікової структури ВПО Харківської області протягом 2015-2018 рр. (підраховано і побудовано авторами за даними Міністерства соціальної політики України)

В регіональному аспекті найбільше пенсіонерів зареєстровано в м. Харкові, Ізюмському (разом з м. Ізюмом), Харківському (разом з м. Люботином), Чугуївському (разом з м. Чугуєвом), Борівському, Балаклійському районах (рис. 12). Найбільша питома вага людей похилого віку серед ВПО характерна для Барвінківського (87,5%), Ізюмського (разом з

м. Ізюмом, 79,5%), Балаклійського (78,5%), Зачепилівського (72,3%), Чугуївського (разом з м. Чугуєвом, 71,3%), Близнюківського (71,1%) районів. Такі просторові особливості пов'язані не стільки з привабливістю цих районів для пенсіонерів, скільки з їх непривабливістю для осіб працездатного віку с дітьми (рис. 12).

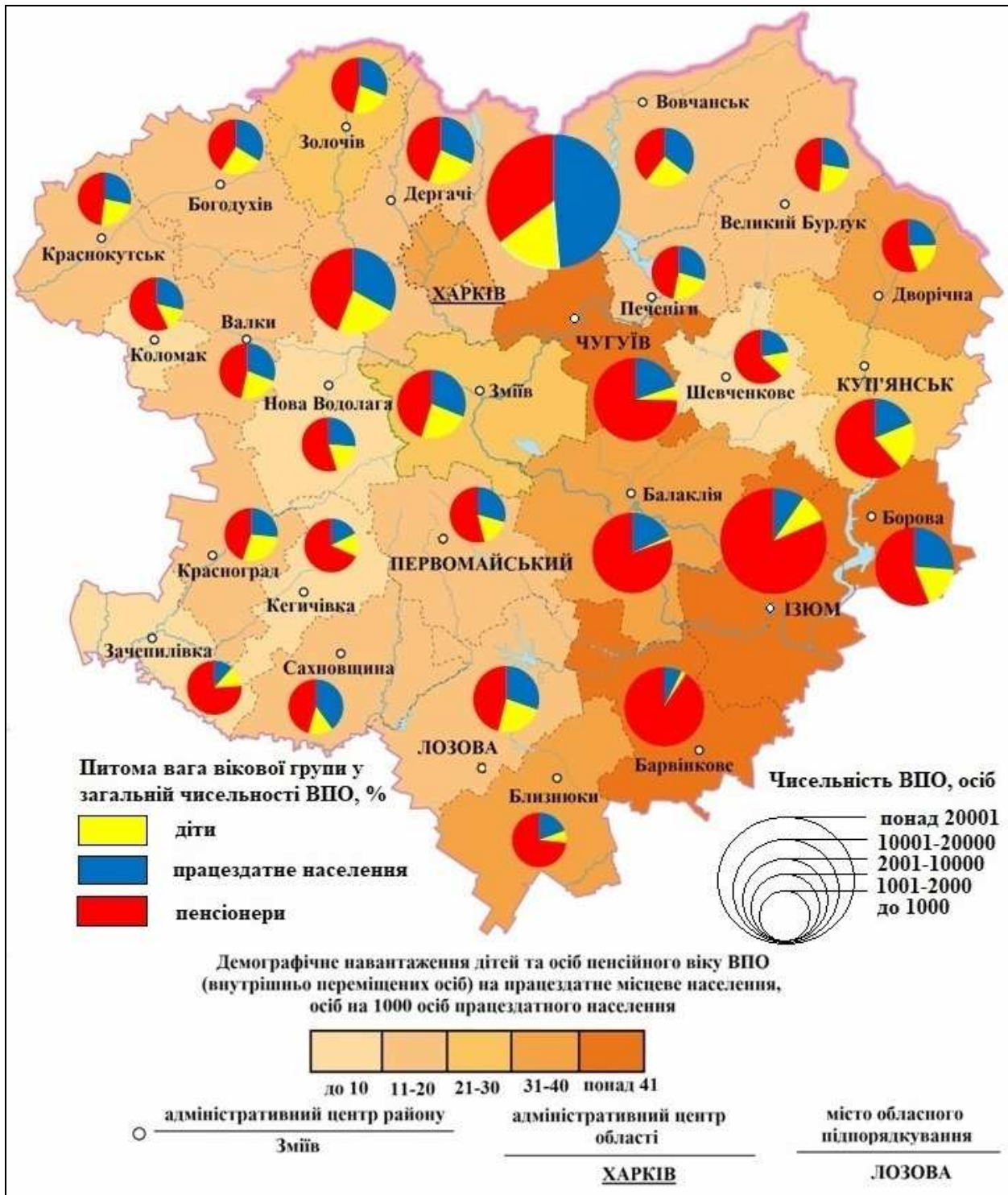

Рис. 12. Вікова структура ВПО Харківської області станом на 2017 р.
(підраховано і побудовано авторами за даними Державної служби статистики та Міністерства соціальної політики України)

ВПО працездатного віку мають високий освітній та кваліфікаційний рівень, оскільки більшість із них здобула вищу освіту [18]. За даними «Звіту Національної системи моніторингу ситуації з ВПО (червень 2018 року)», станом на 2018 р. серед опитаних голів домогосподарств ВПО більше третини мають повну вищу освіту (рис. 13).

За даними Державної служби зайнятості, розподіл ВПО за освітою виглядає наступним чином: особи з вищою освітою становлять понад 70 %, із про-

фесійно-технічною – 19 %, із початковою та середньою – 11 %. У професійній структурі більше половини ВПО становлять фахівці, професіонали, службовці; третину – особи із робітничими професіями [7]. Високий освітній та кваліфікаційний рівень ВПО говорить про значний нагромаджений людський капітал, який може виступати важливим чинником розвитку високотехнологічних галузей промисловості та послуг з інтенсивним використанням знань у районах концентрації ВПО [18].

Рис. 13. Розподіл голів домогосподарств ВПО за здобутою освітою станом на червень 2018 р., % від опитаних (побудовано авторами за [10])

Висновки. Отже, Харківська область є одним з регіонів-лідерів за показниками внутрішніх переміщень України, займаючи 4-е місце за чисельністю ВПО, питомою вагою ВПО в їх загальнодержавному обсязі, кількістю ВПО в розрахунку на 1000 місцевих жителів. Серед можливих чинників, які впливали і впливають на вибір переселенцями Харківської області як регіону для свого проживання, слід назвати наступні: територіальну близькість до ОРДЛО; подібну Донбасу промислову спеціалізацію, що розширює можливості працевлаштування вимушених мігрантів; високий рівень урбанізації; соціокультурні та політичні особливості місцевого населення; порівняно високий рівень підтримки ВПО регіональними органами влади й органами місцевого самоврядування тощо. В той же час слід зазначити, що офіційна чисельність ВПО в регіоні дещо перебільшена через т.зв. «пенсійний туризм» і буде реальною тільки після скасування прив'язки виплати пенсій до статусу ВПО.

3 лютого 2016 р. намітилася тенденція скорочення чисельності ВПО регіону (на 41,5 %), що ви-

кликано депопуляцією населення; поверненням в ОРДЛО і АР Крим; скасуванням довідок ВПО в результаті роботи управлінсь соціального захисту населення щодо впорядкування обліку ВПО; міграцією за кордон; інтеграцією найбільш успішних переселенців у місцеві громади; небажанням підтверджувати статус ВПО через бюрократичні перепони і періодичні перевірки тощо.

У віковій структурі ВПО регіону переважають пенсіонери (44,1 %), у статевій – жінки (57,6 %), а в освітній – особи з вищою освітою (70 %). Вимушені мігранти є соціально вразливою категорією населення, яка потребує допомоги – фінансової, соціальної, психологічної, юридичної, інформаційної тощо. Для зменшення залежності ВПО України в цілому та Харківської області зокрема від гуманітарної допомоги українських та міжнародних організацій, потрібні комплексні дослідження, спрямовані на розробку інструментів для досягнення ними благополуччя – фінансового, професійного, соціального, фізичного тощо.

Список використаних джерел:

1. Вершиніна В. Звіт моніторингового дослідження регіональних інтеграційних заходів для ВПО, розроблених та впроваджених в Україні відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року» від 16 грудня 2015 р. № 1094 / В. Вершиніна. – К., 2017. – 48 с.
2. Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції. Наукова доповідь / За ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». – К., 2016. – 140 с.

3. Вирішення соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб не втрачає своєї гостроти [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/13260.html>
4. Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
5. Выплаты переселенцам: Киев против регионов [Електронний ресурс] // Информационное сопротивление. – 1.03.2016 г. – Режим доступу: <http://sprotyv.info/ru/news/harkov/vyplaty-pereselencam-kyev-protiv-regionov>
6. Гусева Н.В. Внутрішні переміщення в Харківській області: загальнонаціональний вимір / Н.В. Гусева // Регіон-2018: стратегія оптимального розвитку: Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 8-10 листопада 2018 р.). – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. – С. 264-270.
7. Державна служба зайнятості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/>
8. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 р. № 2268-VIII (редакція от 18.01.2018 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>
9. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20. 10. 2014 р. № 1706-VII (редакція от 27. 03. 2018 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
10. Звіт національної системи моніторингу ситуації з внутрішньо переміщеними особами (червень 2018 р.) [Електронний ресурс] // Міжнародна організація з міграції (МОМ) в Україні. – Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_10_ukr_press.pdf
11. Керівні принципи з питань про переміщених осіб всередині країни [Електронний ресурс] / Економічна і соціальна Рада ООН, 11 лютого 1998 року. – E/CN.4/1998/53/Add.2. – Режим доступу: <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html>
12. Лібанова Е.М. Вимушене переселення з Донбасу: масштаби та виклики для України (за матеріалами наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 8 жовтня 2014 р.) / Е.М. Лібанова // Вісник Національної академії наук України. – 2014. – № 12. – С. 15-24.
13. Постанова Верховної Ради України «Про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких запроваджується особливий порядок місцевого самоврядування» від 17. 03. 2015 р. № 252-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/252-19>.
14. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>
15. 5 видів перевірки переселенців [Електронний ресурс] // Гуманитарный штаб «Поможем». – Режим доступу: <https://www.fdu.org.ua/news/28223>
16. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2018 р.) [Електронний ресурс] // Релігійно-інформаційна служба України. – Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr_2018/70440/
17. Розподіл населення регіонів України за рідною мовою (за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року) [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/i/u/cens2001.pdf>
18. Смаль В. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах. За матеріалами Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей [Електронний ресурс] / В. Смаль, О. Позняк. – К., 2016. – 93 с. – Режим доступу: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/05/IDP_REPORT_PLEDDG_edited_09.06.2016.pdf
19. Статистика по переселенцям преувеличена из-за пенсионного туризма [Електронний ресурс] // UKRINFORM. Мультимедийная платформа иновещания Украины. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/2330537-statistika-po-pereselencam-preuvelicena-izza-pensionnogo-turizma-tuka.html>
20. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Відп. за випуск О.А. Вишнеvsька. – К. : Державна служба статистики України, 2015 р. – 586 с.
21. Фізична ідентифікація в «Ошадбанку»: Інструкція для переселенців // Фонд Ріната Ахметова «Гуманітарний штаб «Допоможемо» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fdu.org.ua/ua/news/28183>
22. Чисельність населення [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
23. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2018 року / Відп. за випуск М.Б. Тимоніна. – К.: Державна служба статистики України, 2018. – 83 с.
24. Banerjee P. Internal displacement in South Asia: the relevance of the UN's guiding principles / P. Banerjee, SBR. Chaudury, SK. Das, B. Adhikari. – New Delhi: Sage, 2005. – 369 p.
25. Bohnet H. Conflict-induced IDPs and the spread of conflict / H. Bohnet, F. Cottier, S. Hug // Journal of Conflict Resolution. – 2018. – Vol. 62. – № 4. – P. 691-716.
26. Brun K. Local Citizens or Internally Displaced Persons? Dilemmas of Long Term Displacement in Sri Lanka / K. Brun // Journal of Refugee Studies. – 2003. – № 16, Is. 4. – P. 376-397.

27. Cotroneo A. Specificities and challenges of responding to internal displacement in urban settings / A. Cotroneo // Migration and displacement. – Vol. 99. – Is. 904. – P. 283-318.
28. Forced displacement: refugees, asylum-seekers and internally displaced people (IDPs) [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/echo/what-we-do/humanitarian-aid/refugees-and-internally-displaced-persons_en
29. Gogishvili D. Urban dimensions of internal displacement in Georgia: The Phenomenon and the Emerging Housing Policy / D. Gogishvili // Urban Studies Working Papers. – 2015. – 18. – P. 85-110.
30. Haynes S. Displaced people and the challenge to development [Електронний ресурс] / S. Haynes // POLIS Journal. – Vol. 1. – 9. – 2009. – P. 1-55. – Режим доступу: <http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/students/student-journal/sarah-haynes-summer-09.pdf>
31. Horn R. Coping with displacement: problems and responses in camps for the internally displaced in Kitgum, northern Uganda / R. Horn // Intervention. – 2009. – Vol. 7. – № 2. – P. 110-129.
32. Jörnruud M. International protection of internally displaced persons – A field study of internal displacement and available protection in the Republic of South Sudan / M. Jörnruud. – 2012. – 90 p.
33. Lecamwasam M. The internally displaced in South Asia: Lessons from Kāmpala, Asia / M. Lecamwasam // Pacific Journal on Rights and Law. – 2014. – 15/1-2. – P. 147-173.
34. Mooney E. The concept of internal displacement and the case for internally displaced persons as a category of concern / E. Mooney // Refugee Survey Quarterly. – 2005. – P. 9-26.
35. Mooney E. Barriers and Bridges: Access to Education for Internally Displaced Children [Електронний ресурс] / E. Mooney, C. French. – Washington, D.C.: Brookings Institution, 2005. – Режим доступу: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/20050111_mooney.pdf
36. Niemets L. Migration Challenges of the 21st Century: The Experience of Ukraine / L. Niemets, N. Husieva, O. Suptelo, K. Sehida, P. Kobylin, L. Kliuchko // Vision 2020: Sustainable Economic Development and Application of Innovation Management from Regional expansion to Global Growth // The International Business Information Management Conference (32nd IBIMA) (Seville, Spain, 15-16 November, 2018) / Editor Khalid S. Soliman. – P. 328-337.
37. Phuong K. The international protection of internally displaced persons / K. Phuong. – UK: Cambridge University Press, 2004. – 299 p.
38. Ramirez E. Ghosts in the big city: surviving and adapting to internal displacement in Colombia, South America / Ramirez E., Gomez-Ramirez ADP., Gesteira Santos C., Chaskel R., Espinel Z., Shultz J.M. // Intervention. – 2016. – Vol. 14. – № 3. – P. 320-329.

References:

1. Vershynina, V. (2017). Monitorynh vprovadzhennya derzhavnykh program integratsii VPO [Monitoring the implementation of the state programs of integration of the IDPs]. Kyiv, Ukraine, 48 [in Ukrainian].
2. Balakireva, O.M. (2016). Vymusheni pereselentsi ta pryimayuchi hromady: uroky dlya efektyvnoi suspilnoi adaptatsii s integratsii [Forced migrants and host communities: lessons for effective social adaptation and integration]. Kyiv, Institute of Economics and Nature of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, 140 [in Ukrainian].
3. Vyrishennya sotsialnykh problem vnutrishnio peremishchenykh osib ne vtrachae svoeyi hostroty [Solving the social problems of internally displaced persons does not lose its severity]. *Ministry of Social Policy of Ukraine*. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/13260.html> [in Ukrainian].
4. Vnutrishnio peremishcheni osoby [Internally displaced persons]. *Ministry of Social Policy of Ukraine*. Retrieved from <http://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html> [in Ukrainian].
5. Vyplaty pereselentsam: Kiev protiv regionov [Payments to immigrants: Kiev vs the regions]. Retrieved from <http://sprotiv.info/ru/news/harkov/vyplaty-pereselencam-kiev-protiv-regionov> [in Russian].
6. Husieva, N.V. (2018). Vnutrishni peremishchennya v Kharkivskiy oblasti: zahalno-natsionalnyi vymir [Internal displacement in the Kharkiv region at the national scale]. *International Scientific and Practical Conference «Region-2018: Optimal Development Strategy»* (November 8-10), Kharkiv, Ukraine, 264-270 [in Ukrainian].
7. Derzhavna sluzhba zaynyatosti Ukrainy [State Employment Service of Ukraine]. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/html> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky shchodo zabezpechennya derzhavnoho suverenitetu Ukrainy nad tymchasovo okupovanyimi terytoriyami v Donetskiy ta Luhanskiy oblastiakh» [Law of Ukraine «On the peculiarities of State policy on ensuring Ukraine's State sovereignty over temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions» no. 2268-VIII (January 18, 2018)]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19> [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishnio peremishchenykh osib» [Law of Ukraine «On ensuring of rights and freedoms of internally displaced persons» no. 1706-VII (October 20, 2014)]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> [in Ukrainian].
10. Zvit natsionalnoi systemy monitorynha situatsii z vnutrishnio peremishchenymi osobamy (cherven 2018 r.) [National monitoring system report on the situation of internally displaced persons (June 2018)]. *International Organization for Migration (IOM) in Ukraine*. Retrieved from http://iom.org.ua/sites/default/files/nms_round_10_ukr_press.pdf [in Ukrainian].

11. Kerivni pryntsypy z pytan pro peremishchenykh osib vseredyni krainy [Guiding Principles on Internal Displacement] (February 11, 1998). *UN Economic and Social Council*. Retrieved from <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html> [in Ukrainian].
12. Libanova, E.M. (2014). Vymushene pereselennya z Donbasu: masshtaby ta vyklyky dlya Ukrainy (za materialamy naukovoi dopovidi na zasidanni Prezydii NAN Ukrainy 8 zhovtnya 2014 r.) [Forced displacement from Donbass: scale and challenges for Ukraine (information from scientific report at a meeting of the Presidium of NAS of Ukraine October 8, 2014)]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 12, 15-24 [in Ukrainian].
13. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vyznachennya okremykh rayoniv, mist, selyshch i sil Donetskoï ta Luhanskoï oblastey, v yakykh zaprovadzhuetsya osoblyvyi porjadok mistsevoho samovryaduvannya» [Verkhovna Rada Resolution «Determination of certain districts, cities, settlements and villages of the Donetsk and Luhansk regions with a special procedure for local government» no. 252-VIII (March 17, 2015)]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/252-19> [in Ukrainian].
14. Pro killist ta sklad naselennya Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naselennya 2001 roku [On the Population of Ukraine and its composition as a result of the All-Ukrainian population census 2001]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> [in Ukrainian].
15. 5 vidov proverki pereselentsev [5 types of checking immigrants]. *Humanitarian headquarters "Let's help"*. Retrieved from <https://www.fdu.org.ua/news/28223> [in Russian].
16. Religiyini organizatsii v Ukraini (stanom na 1 sichnya 2018 r.) [Religious organizations in Ukraine (January 1, 2018)]. *Religious Information Service of Ukraine*. Retrieved from https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr_2018/70440/ [in Ukrainian].
17. Rozpodil naselennya regioniv Ukrainy za ridnoyu movoyu (za danymy Vseukrayinskoho perepysu naselennya 2001 roku) [Distribution of the population of regions of Ukraine in the native language (as a result of the All-Ukrainian population census 2001)]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://2001.ukrcensus.gov.ua/i/u/cens2001.pdf> [in Ukrainian].
18. Smal, V., Poznyak, O. (2016). Vnutrishnio peremishcheni osoby: sotsialna ta ekonomichna integratsiya v pryimayuchykh hromadakh. Za materialamy Vinnytskoi, Zaporizkoi, Ivano-Frankivskoi ta Poltavskoi oblastey [Internally displaced persons: social and economic integration in host communities (based on materials provided by Vinnitsa, Zaporizhia, Ivano-Frankivsk and Poltava regions)]. Kyiv, Ukraine, 93 [in Ukrainian].
19. Statistika po pereselentsam preuvelichena iz-za pensionnogo turizma [Statistics on forced migrants exaggerated due to pension tourism]. *UKRINFORM. Multimedia platform of the international broadcasting of Ukraine*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/2330537-statistika-po-pereselencam-preuvelichena-izza-pensionnogoturizma-tuka.html> [in Russian].
20. Vyshnevskaya, O.A. (2015). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2014 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014]. Kyiv, Ukraine, 586 [in Ukrainian].
21. Fizychna identyfikatsiya v «Oshchadbanku»: Instruksiya dlya pereselentsiv [Physical identification in Oschadbank: Instructions for immigrants]. *Rinat Akhmetov's Foundation "Helping Humanitarian Center"*. Retrieved from <http://www.fdu.org.ua/ua/news/28183> [in Ukrainian].
22. Chyselnist naselennya [The population]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
23. Timonina, M.B. (2018). Chyselnist nayavnoho naselennya Ukrainy na 1 sichnya 2018 roku [The population of Ukraine for January 1, 2018]. Kyiv, Ukraine: State Statistics Service of Ukraine, 83 [in Ukrainian].
24. Banerjee, P., Chaudury, SBR., Das, SK., Adhikari, B (2005). Internal displacement in South Asia: the relevance of the UN's guiding principles. New Delhi, India, 369.
25. Bohnet, H., Cottier, F., Hug, S. (2018). Conflict-induced IDPs and the spread of conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 62 (4), 691-716.
26. Brun, K. (2003). Local Citizens or Internally Displaced Persons? Dilemmas of Long Term Displacement in Sri Lanka. *Journal of Refugee Studies*, 16 (4), 376-397.
27. Cotroneo, A. (2017). Specificities and challenges of responding to internal displacement in urban settings. *Migration and displacement*, 99 (904), 283-318.
28. Forced displacement: refugees, asylum-seekers and internally displaced people (IDPs). *European Commission*. Retrieved from http://ec.europa.eu/echo/what-we-do/humanitarian-aid/refugees-and-internally-displaced-persons_en.
29. Gogishvili, D. (2015). Urban dimensions of internal displacement in Georgia: The Phenomenon and the Emerging Housing Policy. *Urban Studies Working Papers*, 18, 85-110.
30. Haynes, S. (2009). Displaced people and the challenge to development. *POLIS Journal*, 1 (9), 1-55. Retrieved from <http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/students/student-journal/sarah-haynes-summer-09.pdf>.
31. Horn, R. (2009). Coping with displacement: problems and responses in camps for the internally displaced in Kitgum, northern Uganda. *Intervention*, 7 (2), 110-129.
32. Jörnruud, M. (2012). International protection of internally displaced persons. A field study of internal displacement and available protection in the Republic of South Sudan, 90.
33. Lecamwasam, M. (2014). The internally displaced in South Asia: Lessons from Kampala, Asia. *Pacific Journal on Rights and Law*, 15 (1-2), 147-173.

34. Mooney, E. (2005). The concept of internal displacement and the case for internally displaced persons as a category of concern. *Refugee Survey Quarterly*, 9-26.
35. Mooney, E., French, C. (2005). Barriers and Bridges: Access to Education for Internally Displaced Children. Washington: Brookings Institution. Retrieved from https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/20050111_mooney.pdf.
36. Niemets, L., Husieva, N., Suptelo, O., Sehida, K., Kobylin, P., Kliuchko, L. (2018). Migration Challenges of the 21st Century: The Experience of Ukraine. *The International Business Information Management Conference (32nd IBIMA)* (November 15-16), Seville, Spain, 328-337.
37. Phuong, K. (2004). The international protection of internally displaced persons. UK: Cambridge University Press, 299.
38. Ramirez, E., Gomez-Ramirez, ADP., Gesteira Santos, C., Chaskel, R., Espinel, Z., Shultz, J.M. (2016). Ghosts in the big city: surviving and adapting to internal displacement in Colombia, South America. *Intervention*, 14 (3), 320-329.

Надійшла до редколегії 05.11.2018 р.

About the authors:

Lyudmyla Niemets – DSc (Geography), Professor, Head of the Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, ludmila.nemets@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9943-384X>

Nataliia Husieva – PhD (Geography), Assistant Professor of the Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, gusewa3110@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3620-1213>

Maryna Lohvynova – PhD Student of the Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, logvinova_mari94@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3190-710X>

Yuriy Kandyba – PhD (Geography), Assistant Professor of the Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, kand77@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-1155-057X>

Liudmyla Kliuchko – PhD (Geography), Assistant Professor of the Department of Human Geography and Regional Studies, V.N. Karazin Kharkiv National University, Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine, klluda9@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6937-3364>

Об авторах:

Людмила Немец – доктор географических наук, профессор, заведующая кафедрой социально-экономической географии и регионоведения, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Украина, ludmila.nemets@karazin.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9943-384X>

Наталья Гусева – кандидат географических наук, доцент кафедры социально-экономической географии и регионоведения, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Украина, gusewa3110@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3620-1213>

Марина Логвинова – аспирант кафедры социально-экономической географии и регионоведения, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Украина, logvinova_mari94@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-3190-710X>

Юрий Кандыба – кандидат географических наук, доцент кафедры социально-экономической географии и регионоведения, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Украина, kand77@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-1155-057X>

Людмила Ключко – кандидат географических наук, доцент кафедры социально-экономической географии и регионоведения, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Украина, klluda9@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6937-3364>